

Hoe het vuur te redden

Ander werk van Désanne van Brederode

- Ave verum corpus / Gegroet waarlijk lichaam* (roman, 1994)
Mensen met een hobby (roman, 2001)
Het opstaan (roman, 2004)
Modern dédain (pamflet, 2006)
Hart in hart (roman, 2007)
Door mijn schuld (roman, 2009)
Stille Zaterdag (roman, 2011)
De ziel onder de arm. Over aandachtig leven (essays, 2013)
Vallende vorst (roman, 2015)
Dans! Denk! Leven en werk van Krisztina de Châtel (2017)
Als stilte steekt (pamflet, 2017)
Verzonnen grond (gedichten, 2018)
Wonderlamp (roman, 2019)
De tas (roman, 2021)
Zielland (roman, 2022)

Désanne van Brederode

Hoe het vuur te redden

Een filosofische zoektocht

Amsterdam · Antwerpen
Em. Querido's Uitgeverij BV

2024

De schrijver ontving voor het schrijven van dit boek een werkbeurs
van het Nederlands Letterenfonds.

Nederlands
letterenfonds
dutch foundation
for literature

Copyright © 2024 Désanne van Brederode
Voor overname kunt u zich wenden tot Em. Querido's Uitgeverij BV,
Weteringschans 259, 1017 XJ Amsterdam.

Omslag Mijke Wondergem
Omslagbeeld Elizabeth Wang/Radiant Light/Bridgeman Images
Foto auteur Irwan Droog

ISBN 978 90 214 6860 0 / NUR 320
www.querido.nl

*Veel te laat heb ik jou liefgekregen
schoonheid wat ben je oud wat ben je nieuw.
Veel te laat heb ik jou liefgekregen.
Binnen in mij was je, ik was buiten
en ik zocht jou als een ziende blinde
buiten mij, en uitgestort als water
liep ik van jou weg en liep verloren
tussen zoveel schoonheid die niet jij is.
Veel te laat heb ik jou liefgekregen
schoonheid wat ben je oud wat ben je nieuw.
Toen heb jij geroepen en geschreeuwd,
door mijn doofheid ben je heengebroken.
Oogverblindend ben je opgedaagd
om mijn blindheid op de vlucht te jagen.
Geuren deed jij en ik haalde adem,
nog snak ik naar adem en naar jou.
Proeven deed ik jou en sindsdien dorst ik,
honger ik naar jou. Mij, lichtgeraakte,
heb jij doen ontbranden. En nu brand ik
lichterlaaie naar jou toe, om vrede.
Veel te laat heb ik jou liefgekregen
schoonheid wat ben je oud wat ben je nieuw.*

Huub Oosterhuis, vrij naar Augustinus

Inhoud

Hoe het vuur te redden	9
De vinger in de vlam	18
Op zoek naar het verloren enthousiasme	27
(Brand)veiligheid	49
Vlammen zonder warmte	65
Duizend dingen van felle, vurige namen	84
Bereikbaar moeten zijn	101
Het recht op onbereikbaarheid	122
Vuur: het menselijke element	143
Binnentemperatuur	172
Zon of vuur? Terug naar de grot	203
Vuur: het goddelijk element?	229
Vuur maken	254
Voel!	277
Geraadpleegde literatuur	285

Hoe het vuur te redden

Er gaat geen dag voorbij zonder dat het woord klimaatopwarming ten minste eenmaal is gevallen. Van alle crises waarin we ons bevinden, of die dreigen, is klimaatopwarming de grootste – die ook nog eens samenhangt met andere. Ver weg van de discussies hierover, de acties en de tegenstanders van die acties, de maatregelen, het gesjoemel ermee, de ongelijke verdeling van de lasten die sommige maatregelen met zich meebrengen en de berichten over de zoveelste natuurramp die weer eens duidelijk maakt dat er haast is geboden, voltrekt er zich nog een ramp. Geleidelijk, in stilte, bijna onzichtbaar. Die noem ik alweer een aantal jaren: de ijstijd van de ziel.

Grote, dramatische woorden, zeker. En waarschijnlijk onzinnig, want bestaat er wel zoiets als een ziel?

Een paar dagen geleden belde ik een vriendin. Ik kreeg haar voicemail. Een kwartier later ontving ik een berichtje van haar: 'Sorry, mijn batterij is leeg. X!'

Ik stelde me voor dat ze buiten was, op een plek zonder stopcontacten. Of ergens met stopcontacten, terwijl ze ontdekte dat ze haar oplader thuis had laten liggen. Pas veel later

drong tot me door dat het berichtje misschien niet over de batterij in haar telefoon ging, maar over de plotselinge vermoeidheid die haar, sinds een zware hersenschudding, soms midden op de dag overvalt. Diezelfde avond kwam mijn buurman even bij me langs. Dat 'even' was in elk geval de bedoeling. Het werd een levendig en veel te lang gesprek, ik wilde erna toch nog schrijven, want ik zat er net goed in, en hij moest de volgende dag weer bijtijds aan de slag. 'Volgende keer verder,' zei hij bij de deur. 'Mijn batterij is nu echt leeg.' Door hem begreep ik dat mijn vriendin het precies zo had bedoeld: vandaar dat ze de hele dag niet had teruggebeld.

Er komen mensen terug van vakantie, een lang weekend weg, die opgetogen verklaren dat hun batterij weer helemaal is opgeladen. Waar zit die batterij? Nergens. Geen enkel mens is uitgerust met een batterij, tenzij je het hart op die manier wilt aanduiden. Toch zal niemand zeggen: 'Jouw batterij kan niet leeg zijn, want je hebt niet eens een batterij. En als je meent van wel, bewijs me dat dan maar!' Dat hoeft ook niet. Iedereen weet wat ermee wordt bedoeld. In een ontmoeting kun je het soms opmerken, aan iemands stem, blik, bleekheid: de batterij begint leeg te raken.

De ziel laat zich meestal niet op die manier kennen. De altijd energieke, uitbundige vriend kan in zijn ziel al tijden angstig zijn, of somber, of vertwijfeld, maar zonder dat dit door hem wordt gevoeld. Opzettelijk bedrog is dat niet, want in dat geval weet iemand dat hij de buitenwereld een indruk van zichzelf wil geven die niet overeenstemt met wat er in hem leeft.

Het komt niet bij jou op – maar ook niet bij hemzelf – dat de vriend ontmoetingen of andere vormen van contact hard nodig heeft om zich die energiekeling te kunnen (blijven) wanen. In de vele spiegels van andermans uitbundige reacties op hem ziet hij voortdurend wie hij wil zien en het is begrijpelijk dat hij zich steeds vollediger met deze kant van hemzelf identificeert.

In deze tijd zijn de mogelijkheden daartoe overvloedig. De ‘batterij’ is overal aan de oplader te leggen, zo lijkt het. En daarbij hoeft het niet eens zo te zijn dat jij en anderen zich leeggezogen voelen. Integendeel. Waar de energiekeling ook maar binnenkomt, al is het digitaal, pookt hij de energie juist op. Vurig type, enthousiast. *Welkom! Net wat ik nodig had!*

Maar is deze energie afkomstig van een vuur? Of is het elektriciteit? Verspreidt de energiekeling het soort warmte dat nog lang onder de huid, tot in vingertoppen en tenen blijft nagloeien, ook als hij alweer ergens anders is – of laat hij een leeg en koud gevoel achter, alsof het hem in het contact helemaal niet om jou ging, maar enkel om jouw reacties?

Pijnlijk. Het meest voor de hand liggende antwoord op de bijna verslavende, bewonderenswaardige energie van dit soort meer dan welkome gasten is: zelf zo’n energiekeling worden.

Altijd áán staan. Dan heb je de ander niet meer nodig en is het ook niet meer erg dat het gemis niet wederzijds is. In plaats daarvan word je voortaan zelf gemist, ben jij de inspirator, hoogst bruikbaar, hoogst nodig, dag en nacht welkom op veel meer plekken dan waar je kunt zijn, gul uitdelend van een onverwoestbare levenslust.

Met een ijstijd van de ziel bedoel ik niet dat mensen af en toe, of heel vaak, een masker opzetten en een rol spelen. Dat ze zichzelf niet laten kennen, letterlijk. Ik denk dat dit juist wel goed is. Het laat bovendien iets te raden over. De verkilling treedt pas op waar het verschil tussen binnen en buiten wordt opgeheven, afgeschaft. Of als een verzinsel wordt afgedaan.

Nuttig in een tijd waarin je jezelf niet mocht zijn, maar tegenwoordig verplicht niemand je om je innerlijke roerselen, gemoedsbewegingen en grondstemming voor jezelf te houden, achter gesloten deuren, laat staan dat ze gesublimeerd of onderdrukt hoeven te worden. Integendeel. Je kunt en mag alles tonen, uiten, delen. Onmiddellijk. Dus zonder er een middel, een manier, een vorm en stijl voor te vinden, of te peilen wat de goede tijd is, voor jezelf, voor de ander(en). In plaats van een of meer rollen te spelen, dien je nu jezelf te spelen. Niet eens wat je denkt dat de beste versie van jezelf is, maar de meest eerlijke, authentieke en dit continu. *Never a dull moment*. Doe je dat niet, dan heb je waarschijnlijk een probleem waarover je, jawel, moet praten. Met lotgenoten, of met iemand die in jouw probleem is gespecialiseerd. Praten bevrijdt. Lucht op. Is dat altijd zo? Vuur heeft zuurstof nodig. Maar ontsteek eens een kaars waarbij het beginnende vlammetje weifelt: wie daarbij alle ramen en deuren opzet, weet dat het zo weer uitwaait.

In coronatijd ontstonden er lange wachtlijsten bij de GGZ, van jongeren met psychische klachten. Eenzaamheid onder jongeren was ook al zo'n groot probleem. Tijdens een aflevering van het tv-programma *Zomergasten*, in augustus 2021,

vertelde hoogleraar kinder- en jeugdpsychiatrie Robert Vermeiren dat dit onder andere lag aan het streven naar perfectie: ouders eisen bijna dat hun kinderen gelukkig zijn en op sociale media zijn de plaatjes zo gelikt, dat ze onhaalbaar hoge standaarden creëren. Een gevoel van ‘verbinding’ ervaren veel jongeren pas tijdens grote festivals, waar ze fysiek opgaan in de deinende massa en de emoties de vrije loop kunnen laten: in die uitbundige, euforische sfeer is iedereen vriendelijk voor elkaar en gaat contact maken vanzelf. ‘...En nu, door de maatregelen, kan dat niet meer,’ aldus Vermeiren. Bij de beelden die hij van zo’n festival toonde – nog iets anders dan een gigantisch popconcert waar je samen voor jouw favoriete band of zanger komt en dus al een heel specifieke liefde deelt – was ik verbaasd. Zelf zou ik me in die massa, zonder ruimte om echt vrij te dansen, juist enorm eenzaam hebben gevoeld. Pijn van de lichtflitsen aan mijn ogen, pijn in mijn oren van de decibellen en het gestamp, benauwdheid bij de gedachte dat ik niet zomaar even weg kon sluipen om te herademen, al dan niet met een ander samen. Een aanslag op alle zintuigen.

En vreemd, maar nadat alles weer normaal werd, bleven de wachtlijsten, de klachten en de eenzaamheid.

Af en toe publiceren kranten de cijfers van jonge mensen met een burn-out, soms niet hun eerste, en de aantallen mensen die antidepressiva slikken. Ik schrik er iedere keer weer van en kan de cijfers nauwelijks geloven.

Pas als ik met mensen spreek die in het middelbaar of hoger onderwijs werkzaam zijn, of in projecten voor jongeren, of als hulpverlener, therapeut, besef ik weer dat het echt waar is.

Wat het moeilijk maakt om de berichten te geloven, is dat 'jong zijn' juist meer en meer wordt aangeprezen als een deugd. Die staat voor fitheid en flexibiliteit, energie en enthousiasme, originaliteit en ambitie, vuur en vernieuwingsdrang. Ouderen dienen zich te spiegelen aan generaties onder hen en liever niet omgekeerd. Daarover later meer.

Voor nu volstaat het op te merken dat er een kloof gaapt tussen dat wat ik zie als ik op straat loop, winkels in en uit ga, volle terrassen passeer, in de trein zit, tv kijk – en daarbij denk aan de berichten, de aantallen. Zitten al die eenzame, opgebrande jongeren met klachten thuis? Of werkt de medicatie zo goed dat het mij althans niet opvalt dat er in die enorme groep jongeren, vrolijk luidruchtig onderweg naar een festival, ten minste tien mensen rondlopen die tot voor kort geregeld zelfdoding overwogen en doodsbang zijn voor de dag waarop ze te horen krijgen dat het tijd wordt om de kuur af te bouwen, waarna alle ellende misschien nog wel harder terugkeert?

Het heeft iets spookachtigs, de gedachte dat er zich uitgerekend onder degenen die het minste moeite lijken te hebben met openheid en heel persoonlijke gesprekken voeren, zelfs over seks, in een volle coupé of telefonierend in de rij bij de kassa en die, ook met fors overgewicht, in weinig verhullende kleding over straat durven, die zich vrij, zelfverzekerd, zonder zichtbare verlegenheid, in de media durven uitspreken over zaken waar ik, als kijker en luisteraar, wél van ga blozen of waarover ik denk: waarom moeten we dit weten?, mensen bevinden die allesbehalve gelukkig zijn en al tijden wachten op professionele hulp om van hun dwangstoornis, paniekaanvallen, gokverslaving of chronische slapeloosheid verlost te worden.

Het grote belang dat er aan praten wordt gehecht, aan openhartigheid, extraversie, aan onmiddellijkheid en directheid, aan het veelal ongevraagde, openlijke biechten – gooi het er allemaal maar uit, ongecensureerd, schaam je vooral niet – lijkt een probaat recept voor mentale gezondheid, productiviteit, hechte relaties en voor een voor iedereen prettig sociaal leven. Dat al dat communiceren wel eens ziekmakend zou kunnen zijn, voor individuen maar ook voor de samenleving (welk ‘samen’?) in haar geheel (welk geheel?), wordt soms erkend, bijvoorbeeld waar alle op elkaar botsende geluiden tot polarisatie leiden. Maar ook dan wordt betere communicatie aangereikt als oplossing.

Zoiets roept bij mij een beeld op van een huis waar door alle bewoners, in alle ruimtes, lawaai wordt gemaakt. De een drumt, de ander is in de weer met een cirkelzaag, een derde doet een work-out op zijn favoriete techno, de vierde en de vijfde hebben ruzie, de zesde is een baby die huilt, de zevende volgt een online seminar via Zoom, op vol volume, maar nog steeds is het meeste niet te verstaan. Dus gaat hij af en toe de gang op om te vragen, op luide toon, of het alsjeblieft een beetje zachter kan! Vergeefs. De achtste probeert een boek te lezen en weet al dat dit zelfs niet lukt met een koptelefoon op waarin rustgevende muziek klinkt. Beter is een koptelefoon die werkt zoals oordopjes werken, en die geluid dempt door je oren te isoleren. Passieve noisecancellation. Actieve noisecancellation is nog effectiever. Het betreft een systeem dat de omgevingsgeluiden analyseert en er een antigeluid tegenover plaatst. Een ruis die in de beleving van de gebruiker de omgevingsgeluiden opheft, louter door ze te

verdraaien. Het gehoor wordt dus misleid, gemanipuleerd, met maar één doel: de illusie van stilte door een elektronische, kunstmatige ruis als neutraliserend antigif. Handig. Maar door deze uitvinding hoeven de andere huisgenoten zich niets meer af te vragen over degene die rust verlangt, laat staan dat ze willen begrijpen waarom.

Erger nog: ze proberen het zichzelf niet eens meer voor te stellen. Mochten ze bij het uitoefenen van hun hobby's evenveel last hebben van de omringende geluiden als de lezer van het boek, dan is het zaak om zelf ook zo'n noisecancelling-headset aan te schaffen. Probleem opgelost. Of toch niet?

Hoe is het voor de geluiden, om door slimme techniek gecancelled te worden? Je kunt er ook een kabbelende beek, merelgezang voorafgaand aan een regenbui en het eerste gebrabbel van je buurkind mee uitzetten. Een naderend onweer, aanrollende golven, de wind in een berk, de sirene van een ambulance in de verte, het geklingel van trams, het zoe-men van een verdwaalde vlieg, het botsen tegen de lamp van een nachtvlinder of mot, het knetteren van een kaarsvlam voordat die uitgaat. Behalve voor de geluiden, vind ik noisecancelling ook erg voor menselijke oren zelf. Ze worden al zo op de proef gesteld.

En dan heb ik het nog niet eens over het meest voor de hand liggende: de omwonenden. Er kunnen burens en straatgenoten aanbellen, of staan schreeuwen onder het raam. Ze worden niet gehoord. De baby ook niet, maar minstens twee mensen in het huis dragen een babyfoon bij zich, met trilfunctie, die het volume vertaalt naar het aantal rode lampjes dat gaat branden, al dan niet op hun smartphone. Het systeem heeft daarnaast een camera die zelfs in het don-

ker nog heldere beelden vastlegt. Zo hoef je niet meer de trap op en af te lopen en heel voorzichtig de deur van de kinderkamer open en dicht te doen, hopen dat de baby niet opnieuw wakker schrikt. Als dit wel weer gebeurt, krijgen de luidruchtig klagende burens de schuld.

En wat als het huis in brand staat? Overal rookmelders, maar wie hoort ze piepen?

Actieve cold cancelling bestaat volgens mij ook. Het lijkt of de hele maatschappij erop is ingericht om gevoelens van innerlijke kou op te heffen door er de antikou van de koude drukte tegenover te plaatsen.

De vinger in de vlam

Er is een foto van mij, op mijn eerste verjaardag, waarop alles en iedereen er feestelijk uitziet. Behalve ikzelf.

Wit coltruitje, zo eentje die bij het uittrekken waarschijnlijk vonkte en knetterde, rood-wit gestippelde overgooier. Een synthetische vliegenscherm met een hoofdje. Niet de kleding, maar de uitdrukking trekt de aandacht. Ik huil op die heugelijke foto. Allerm minst liefvallig. Het is boos huilen, gefrustreerd. Een woedende blik in toch al kleine, smeulende oogjes. Natte, dikke, koortsig rode wangen. Van het bezoek van grotere buurkinderen lijkt ik me niet bewust, al kijken ze hartelijk en meewarig mijn kant op. De reden?

Een paar tellen voordat de foto is gemaakt, heb ik mijn wijsvinger in de vlam van dat ene kaarsje op de overdadige slagroomtaart gestoken.

Over mij zou dat niets zeggen, zei men. Het was mijn vaders schuld, althans volgens mijn moeder. Want voordat ze de keuken was ingegaan, om god weet wat te pakken, vorkjes, rietjes, suikerklontjes, koffiemelk, een mes, had ze mijn vader bezworen het kindergezelschap niet alleen te laten. Nee, ook niet voor een nieuw rolletje in het toestel. Voor het opsteken van een sigaartje. En dat had mijn vader wel gedaan.

En ik had mijn kans schoon gezien: mijn eenjarige vingertje in de vlam.

Van de schrik en de pijn herinner ik me uiteraard niets meer. Van de toen hippe combinatie van truitje en jurkje niet. Niet van de woonkamer in onze flat in Utrecht-Overvecht, niet van de aanwezige kinderen, niet van de taart of van het moment. Ik weet heus nog dingen uit die eerste drie jaar van mijn leven, voordat we verhuisden naar Delft. Maar dat zijn sferen. Hevige lichtval, het motief in een gordijntje bij een buurvrouw, muziek in de supermarkt, de kleur van het zand in een onmetelijk wijde zandbak, de stem van Sinterklaas, de smaak van olijven. De hit 'Überall auf der Welt scheint die Sonne' van Freddy Breck. Vaag weet ik dat ik het riep, midden in de supermarkt: 'Mama, mama! Überall!' Of hardop zingzegde: 'Mensen, mensen!' Met uitgestrekte armpjes in de wandelwagen. Of naar de smileysticker wees, op het hoofdeinde van mijn kinderbedje: 'Lách...' Met een uitzonderlijk langgerekte ggg. Ook anekdotes uit de tweede hand. Maar ze rijmen op de voorstellingen, de sensaties die ikzelf bij die eerste jaren heb.

Van dat vingertje in de kaarsvlam weet ik niets.

Op één ding na. Het was niet mijn vaders schuld, echt niet. Ik had mijn kans schoon gezien, niet ondanks, maar dankzij mijn vader. De eenjarige in mij kan nog af en toe zo blij zijn dat mijn vader mij op de beste momenten niet bewaakte en wel iets beters te doen had. Er zijn geen foto's, goddank, van mijn geboorte. Die geen geboorte was, maar een keizersnede.